

geografi», nemlig det faktum, at kvinder færdes med større frygt end mænd i åbne rum og landskaber, naturlige såvel som urbane.

Kapitel 7 hedder «rum, rytme, sinne och minnen» og det er en blandet bolchepose med godbidder af netop dette tema. Baseret på Henri Lefebvres spændende tanker om rum og rytmer handler kapitlet bl.a. om, hvordan vi påvirkes af langsom gang, hurtig gang og undersøgelser af, hvilke befolkningsgrupper der, generelt set, bevæger sig hurtigst i gangart? Hvilken varierende status har langsom vs. hurtig gang ift. tid, rum og social klasse, køn og alder? Hvilke symboler knytter vi til denne hastighed? Hvordan påvirker gangarten vores mentale tilstand? SÖPs undersøgelser viser, at mange mennesker opfatter gåture som mentalt helende, fx ifm. kriser i livet, mens andre bruger gåturen til at løse intellektuelle problemer, og så er vi tilbage til filosoffer og kunstnerne, som blev nævnt i tidligere kapitler, hvor Søren Kierkegaard er et oplagt eksempel. Også trappens kulturhistorie bliver der plads til i dette kapitel, og så afsluttes kapitlet med en sektion om landskabets betydning for minder.

I et afsluttende kort kapitel nævner SÖP forskellige magtaspekter relateret til gående, fx knyttes vandring ofte til frihed og det at kunne vælge sin vej, mens visse befolkningsgrupper, som tatere og vagabonder, skønt de har levet i denne tilstand med vandrerens frihed, ikke har haft status eller magt.

Bogen om vandringens mange veje og vildveje er overordnet set spændende og inspirerende læsning med et væld af kilder og informationer fra vidt forskellige områder. Det faktum, at SÖP har valgt nogle tværgående temaer i de forskellige kapitler, giver interessante vinkler, men

ulempen kan være, at mange af de behandlede emner, såsom pilgrimsvandring, folkemindeindsamlere og turisme, gentages i mange af kapitlene, som regel fordi der tilføjes nye vinkler på de pågældende emner, men ikke desto mindre kan det af og til virke gentagende. Det nævnes i indledningen, at perspektivet især er nordisk og set fra en svensk-finsk vinkel. Som sådan er bogen en kulturhistorisk perle fra det nordlige, østlige hjørne. Dette perspektiv fra den vestlige kultur overskygger dog også dermed et aspekt, som kunne have fået langt mere opmærksomhed, og som i det hele taget burde have været nævnt, nemlig nomadekulturer. Med det svensk-finske perspektiv er det måske ikke lige frem nødvendigt at inddrage indfødte fra Australien og deres vandringsskulturer, men de nordlige nomader, samerne, ville have været spændende og relevante at læse om i en bog som denne.

Elin Franzén. *Radio. Vardagsliv tillsammans med ett massmedium.*

Mediehistoriskt arkiv 51. Lund 2021. 319 sider. Diss. ill. English Summary.

Anmeldt av Anders Gustavsson

Elin Franzén har vid Stockholms universitet lagt fram en doktorsavhandling i etnologi om radiolyssnande i Sverige. Praxis i vardagen som även omfattar helger står i centrum. Det rör sig om möten mellan människor och materiell kultur i form av radioapparater. Dessa har i stor utsträckning förändrats alltsedan de började användas på 1920-talet. Berättelser om erfarenheter och upplevelser är det viktiga i avhandlingen.

Genom att erfarenheter och upplevelser står i centrum för undersökningen har det varit fruktbart för författaren att teoretiskt sett använda fenomenologiska perspektiv. Författaren nyttjar konsekvent de fenomenologiska tankarna i sina analyser. Hon skriver: «Frågan vad radio är som upplevt fenomen implicerar dels objekt som kan upplevas och dels subjekt som upplever» (s. 13). Genom fenomenologin är också intersubjektivitet ett framträdande begrepp. Den sociala omgivningen blir viktig. «Världen upplevs därmed inte bara som *min* värld, utan *vår* värld» (s. 27). Inga andra teoretiska perspektiv har prövats i avhandlingen, t ex. aktör-nätverksteori, ANT. Eftersom undersökningen gäller massmediet radio relaterar författaren till en del medievetenskapliga undersökningar. Avhandlingen är starkt inriktad på radiolyssnande utan några direkta jämförelser med undersökningar av TV-tittande.

Materialet utgörs dels av svar på två frågelistor och dels författarens egna intervjuer med arton personer, sex kvinnor och tolv män, som är aktiva radiolyssnare. Åldersfördelningen sträcker sig från 26 till 90 år. Upprop med intresseförfrågan om intervjudeltagande skedde bl.a. på de sociala medieplattformarna Facebook och Twitter. Den äldsta frågelistan *Radio* sändes ut till Nordiska museets meddelare 1967. Där finns uppgiftslämnare som hade minnen från radions första tid på 1920-talet. Den andra frågelistan har författaren utarbetat i samarbete med de etnologiska arkiven på Nordiska museet i Stockholm och i Göteborg. Drygt 200 skriftliga svar kom in mellan 2017 och 2019. De flesta meddelarna utgjordes av kvinnor födda mellan 1940 och 1980. Blott en meddelare var född utanför Sverige. Detta sentida material utgör enligt författaren det hu-

vudsakliga analysunderlaget (s. 37). På så vis är undersökningen främst en samtidsstudie på 2010-talet med historiska tillbakablickar så långt som meddelarnas minnen sträcker sig.

Efter det första inledande kapitlet ges i kapitel två och tre en radiohistorisk orientering kring apparatur och lyssnandeformer med start på 1920-talet. AB Radiotjänst fick tillstånd att sända program första gången på nyårsdagen 1925. Fram till 1955 fanns endast en kanal att välja på. Då tillkom P2 förutom P1. Från början fanns stationära kristallmottagare med hörlurar. Grannar kunde samlas i ett hushåll för att lyssna. Förutom kristallmottagarna förekom det elektronrörmottagare som bestod av en stor låda med högtalare i stället för hörlurar, men de var betydligt dyrare i inköp. Radioapparaten blev en möbel i hemmet där familjen samlades. Det upplevda rummet benämner författaren *space* till skillnad från *place* som utgör det fysiska rummet. Om det inte fanns elektricitet var apparaterna batteridrivna. Det gick också att lyssna på utländska sändningar. Särskilt nämns Radio Luxemburg.

Batteridrivna mobila transistorradioapparater började förekomma på 1950-talet. Då kunde lyssnaren ta med sig radioapparaten dit man förflyttade sig. 1964 tillkom en tredje kanal P3 som inriktade sig på populärmusik. I slutet av 1970-talet etablerades lokalradiostationer. De kom från och med 1980-talet att sändas i en egen radiokanal P4. Lyssnarna kunde då få regelbunden information från sitt eget geografiska område. 1993 upphörde det statliga radiomonopolet och många nya radiokanaler startades. Radion blev på så vis mer och mer kommersialiserad genom att vara reklamfinansierad.

På 2010-talet har det blivit vanligt med podcastformat och webbsidor. Då kan

lyssnaren ladda ned internetplattformar och lyssna i mobiltelefon eller dator i fickformat vid valfri tidpunkt i efterhand på radioprogram som redan sänts eller innan de blivit sända. Särskilt nämns appen Sveriges Radio Play. En central komponent i det mobila radiolyssnandet är hörlurar liksom under radions första tid. En fördel är att lyssnaren inte stör omgivningen ute bland andra människor. Författaren benämner den tidigare utsändningsformen som fortfarande finns kvar, för linjär och den senare varianten för poddlyssnande. Inom den linjära formen kan programmen både vara direktsända och inspelade i förväg.

Kapitel fyra avser innehållet i de program som meddelarna lyssnat på. I många fall tar de fasta på en kanal. Intresset kan förändras genom åren. Enligt meddelarnas berättelser har musik varit extra viktig för dem under ungdomsåren. Ibland söker lyssnarna ny information, men det finns även ett socialt inslag genom att radion blir en hjälp vid upplevd ensamhet och när man inte kan somna om kvällen.

Kapitel fem lägger en tidsaspekt på lyssnandet. Subjektiva upplevelser av tid blir framträdande. Genom att kunna lyssna i efterhand eller i förväg behöver man inte längre passa tider och riskera att gå miste om program som redan har sänts. En fördel med radio jämfört med TV är att man kan uträtta andra sysslor samtidigt med lyssnandet. Författaren skriver: «Köra bil, promenera, diska, laga mat, sortera, hänga och stryka tvätt, måla, sticka, teckna, rensa ogräs eller plocka bär från buskar i trädgården är några av alla de sysslor som deltagarna ägnar sig åt medan de lyssnar på radio» (s. 197). TV däremot måste man se på hela tiden.

Morgonen är den tid på dygnet då linjära direktsändningar av nyheter är mest

aktuella medan podcastformatet dominerar senare på dagen. Lyssnandet skiljer sig också mellan vardagar och helg. Populära helgprogram är «Ring så spelar vi» och «Melodikrysset» på lördagar som har förekommit sedan 1960-talet. Radiobruket kan i sådana fall bidra till upprätthållandet av rutiner som ger en upplevd trygghet. Till frågan om tid hör även meddelarnas radiominnen. Vissa av dem har etsat sig fast. Dit hör t. ex. rapporteringen om Olof Palmes död och program där man hörde Hitlers röst men även barnprogrammet «Barnens brevlåda».

Avhandlingen är välskriven och läsarvänlig. Ibland kan framställningen bli något omständlig med en del upprepningar. Empirin kommer väl till användning både genom referat från meddelarnas utsagor och direkta citat. Det fenomenologiska teoriperspektivet finns med i hela framställningen. Lyssnarnas personliga upplevelser kring sina erfarenheter står i centrum. Meddelarna diskuteras med avseende på ålder. Däremot beaktas inte uppgiftslämnarnas sociala tillhörighet och inte heller olika sociala och regionala miljöer i städer eller på landsbygd. Sådana aspekter skulle kunna ha anlagts eftersom både intervjuer och frågelistsvar innehåller uppgifter om social och regional tillhörighet. Könaspekt är också frånvarande som analysredskap. Kvinnors och mäns lyssnande verkar i alla fall ha varit olika. En kvinna kunde enligt ett par utsagor lyssna på söndagsgudstjänsterna medan hennes man följde nyhetssändningarna (s. 151, 154). Detta är egentligen enda gången som program med religiösa inslag omnämns, trots att radiogudstjänster har förekommit sedan 1925. Jag saknar vidare att lyssnande på sportprogram inte omnämns eller kommenteras i avhandlingen. Det har varit viktigt för många med mig sedan uppväxtåren.

Som slutomdöme vill jag framhålla att avhandlingens resultat utgör ett viktig bidrag till medieetnologisk forskning. Boken kan dessutom rekommenderas till en bred läsekrets. De flesta människor bör kunna känna igen sig och relatera till egna opplevelser av radiolyssnande.

Fredrik Skott, 2021. *Vardagsskrock. Från abrakadabra till ønskebrunn*
Polaris Fakta. 318 sider

Anmeldt av Kathrine Klinkenberg

Dette er en bok jeg har gledet meg til å lese, og når den kom i postkassa en vin-terdag forsto jeg straks hva som var i pakka. Det er en egen glede å pakke ut en ny bok. Førsteintrykket er fysisk; en iskald bok med kondens på speilet på for-siden, og den deilige lukten av nytrykka bok. Hvis man skal dømme en bok etter utseendet lover denne godt. Boka har en usedvanlig lekker design. Den er tykkere enn jeg hadde sett for meg, og illustra-sjonen med det sprukne speilet på frem-siden både setter stemning og illustrerer innholdet i boken godt. Den er rikt illust-rert av Lukas Möllersten, som har gitt boken omslag, grafisk form og illustra-sjoner. Forsiden, som er rødkrakkelert med et sprukket speil, og forsatsbladene med et ekorn foran og en sølvskje bak, er både dekorative og passer bokens tema godt.

Forfatteren er kulturhistorikeren og folkloristen Fredrik Skott, som til daglig er leder for Avdelningen för arkiv og forsk-ning i Göteborg ved Institutet för språk og folkminnen, gjør i bokens innledning rede for bruken av ordet *skrock*, et ord vi ikke

kan direkteoversette til norsk. *Hverdags-magi* vil nok være nærmest. Skrock er det ordet som oftest brukes til å ringe inn fore-stillingene boken handler om, skriver Skott. Ordet har røtter i gammelsvensk, og begrepet er ikke uproblematisk, ettersom det historisk har vært brukt nedsettende om andres tro og oppførsel. I dag brukes ordet like ofte for å beskrive forestillinger man selv støter på i hverdagen, og det er i denne betydningen Skott bruker ordet, og markerer at boka handler om magi i vår egen hverdag.

Boka består av to deler. I den første delen, *Perspektiv på vardagsskrock* viser Skott hvordan magiske forestillinger frem-deles har en plass i vår tid, og hvordan det som tidligere har vært forbeholdt det alter-native nå har gått inn i mainstreamkultur. ”Hverdagsmagien kan fungere som red-skap for å kontrollere det som oppfattes som ukontrollerbart og håndtere det tilsy-nelatende uhåndterlige”, skriver Skott. Med rik bruk av kildemateriale fra tid-ligere forskning og spørrelistene, gjør han rede for rollen magi, religion og vitenskap spiller i dagens samfunn. Her er det gjen-kjennelige eksempler som at man ikke skal gå under en stige, at det betyr lykke å finne en firkløver eller at man skal spytte hvis man ser en sort katt. Det er også inter-essante eksempler jeg selv ikke kjenner igjen, som at det er allment kjent i Sverige at det betyr uhell å legge nøkler på bordet. Og den som har sett filmen *Fucking Åmål* kjenner kanskje igjen svenskenes forhold til hvilke kumlokk man bør og ikke bør trække på.

Bokas andre del, *Från abrakadabra till ønskebrunn*, er en alfabetisk oppslags-del som presenterer og diskuterer et hund-retalls ulike eksempler på hverdagsmagi. Jeg gjenkjenner formen fra måten tradi-sjonsinnsamling er presentert tidligere, i